

2. Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 року [Текст] : [закон України : офіц. текст : за станом на 18.10.2005 року] / Верховна Рада України; Закон від 18.10.2005 № 2982-IV // Відомості Верховної Ради України (ВВР). — 2006. — N 1. — с.17. — Доступно з мережі Інтернет : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2982-15> (дата звернення 15.10.14). — Назва з екрана.
3. Горлач, М.І. Політологія : наука про політику [Текст] / М.І. Горлач, В.Г. Кремень // – К. : Центр учбової літератури, 2009. — 840 с.
4. Єрмоленко, В.М. Аграрне право України [Текст] : підручник / В. М. Єрмоленко, О. В. Гафурова, М. В. Гребенюк. — К. : Юрінком Інтер, 2010. — 608 с.
5. Єфремова І. В. Свобода, справедливість, рівність у системі цінностей моралі і права: соціально-філософський контекст аналізу [Текст] / І.В.Єфремова // Гуманітарний часопис : зб. наук. пр. — Харків. — 2010. — С. 72—80.
6. Олійник, Т. Г. Покращення економічних відносин між аграрними та переробними підприємствами [Текст] / Т. Г. Олійник, М. Д. Бабенко // Вісник аграрної науки Причорномор'я. — 2010. — № 2 (53). — С. 148—152.
7. Осадчая, И.М. Финансы [Текст] : толковый словарь / И.М. Осадчая, Брайен Батлер, Брайен Джонсон, Грэм Сидуэл // М. : «ИНФРА-М». – Издательство «Весь Мир» 2-е изд. 2000. – 496 с.
8. Райзберг, Б.А. Современный экономический словарь [Текст] / Б.А. Райзберг, Л.Ш. Лозовский, Е.Б. Стародубцева // М.: «ИНФРА-М». — [2-е изд., испр.] — 1999. — 479 с.
9. Томілін, О. О. Регулювання еквівалентності міжгалузевих відносин в АПК: теоретичні аспекти [Текст] / О.О. Томілін // Економіка і управління. — 2012. — №5. — С. 70—76.
10. Ярошенко, О. М. Рівність трудових прав працівників – основна засада конституційно-правового регулювання соціально-трудова відносин [Текст] / О. М. Ярошенко // Актуальні проблеми права : теорія і практика, 2013. — т.№ 26. — С. 25—32.
11. Аграрії обурені низькою підтримкою сільського господарства в бюджеті-2014. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://real-economy.com.ua/news/59885.html> (дата звернення 15.10.14). — Назва з екрана.

В статье рассмотрены вопросы паритетности экономических отношений в аграрном секторе. Раскрыта сущность термина «паритетность». Определены причины, проявление и средства смягчения диспаритетности экономических отношений в аграрном секторе.

Ключевые слова: паритетность, диспаритетность, равенство, справедливость, аграрный сектор, сельскохозяйственная и перерабатывающая сфера.

УДК 657

A.S. Vysochan, Ph.D., Assistant professor

National University "Lviv Polytechnic"

PHILOSOPHICAL UNDERSTANDING OF THE PRINCIPLES OF RATIONAL PESSIMISM IN THE ACCOUNTING

Abstract. *The principle of prudence (conservatism) requires a certain degree of caution in the formation of judgments required when making calculations under conditions of uncertainty. In case of disputable situations in the assessment of various economic facts should refrain from overstating net income (income - expenses) and net assets (assets - liabilities). On the basis of a formalized interpretation of rationality, the latter on account of science will have the following features: the presence of a scientific methodological basis; clarity of purpose; practical orientation and significance; the presence of limiting factors, including normative character. Extrapolation of the philosophical views of K. Hubner on the user plane provides an understanding of the basic prerequisites for achieving rationality: a concept used in accounting practice should be clear and unambiguous; the results of business operations should be based on empirical facts who confirm the accuracy of accounting reports; any accounting action should be based on the serial chain of logical conclusions; the recognition of certain commercial transactions is based on a set of actions, the sequence of which is understood by all uniquely; legislative principles and accounting ethics provide normative regulation of book keeping and are also seen as a justification of rationality. Dialogue rationalism in line with the latest approaches to scientific rationality in the accounting field stems from two interrelated premises: the validity of their own position; the responsibility for the decisions taken. Optimism and pessimism as the main sensory approaches to*

cognition of reality imposed on the scientific plane of rationality in accounting research form varied with respect to possible variations of the activity as a set of facts of economic life, which are the object of knowledge in accounting. Thus, the materialism of the economy suggests the idea of the priority of building accounting systems security component of the management process, based on rational pessimism. This will protect managers from making decisions based on too high expectations.

Keywords: *scientific rationality, the principle of accounting, optimism, pessimism, realism, conservatism, prudence.*

О.С. Височан, к.е.н., доцент кафедри обліку та аналізу
Національний університет "Львівська політехніка"

ФІЛОСОФСЬКЕ ОСМИСЛЕННЯ ПРИНЦИПУ РАЦІОНАЛЬНОГО ПЕСИМІЗМУ В БУХГАЛТЕРСЬКОМУ ОБЛІКУ

Розглянуто принцип обачності (раціонального песимізму) бухгалтерського обліку з точки зору постнекласичної філософської течії наукової раціональності. Запропоновано модель взаємозв'язку підходів до пізнання дійсності із кінцевими результатами діяльності підприємства. Модель адаптовано до потреб бухгалтерського обліку на прикладі доходів від реалізації продукції.

Ключові слова: *наукова раціональність, принцип бухгалтерського обліку, оптимізм, песимізм, реалізм, консерватизм, обачність.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Принцип обачності (консерватизму) передбачає певну ступінь обережності у формуванні суджень, необхідних при здійсненні розрахунків в умовах невизначеності. При правильному використанні він є своєрідним дороговказом, порадником бухгалтера при прийнятті рішень. При виникненні спірних ситуацій в оцінці тих чи інших господарських фактів слід утриматися від завищення показника чистого прибутку (доходи – витрати) і чистих активів (активи – зобов'язання). Звичайно ж якщо ніяких сумнівів в оцінці не виникає то й необхідності у застосуванні цього принципу немає. Принцип обачності можна радше назвати принципом раціонального песимізму: якщо ми не можемо досягнути значної величини показника рентабельності, потрібно прагнути до того, щоб отримані доходи хоча б покривали здійснені витрати; вхідні грошові потоки можуть не перевищувати загальний обсяг кредиторської заборгованості, однак мусять бути достатніми для покриття термінових боргів тощо.

У філософському вимірі принцип обачності полягає в тому, що об'єкти бухгалтерського обліку оцінюються за критеріями, які знаходяться на перетині двох площин: з однієї сторони вони повинні бути науково обґрунтованими (фільтр раціонального об'єктивізму), з іншої – виходити з того, що завжди існує ймовірність настання негативних наслідків тієї чи іншої події (фільтр песимістичного матеріалізму). На виході повинні отримати об'єкт пізнання, максимально відповідний інформаційній сутності самого бухгалтерського обліку, з мінімальним рівнем викривлень, втрат корисності і придатний для подальшого використання в управлінських цілях. Однак, у будь-якому разі потрібно змиритися, що в обох випадках присутній оціночний суб'єктивізм, зменшити рівень якого можна лише при належному використанні спеціальних способів та прийомів, що формують поняття наукової методології.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Принцип обачності (консервативності, раціонального песимізму) як керівне положення системи бухгалтерського обліку є центром наукових досліджень багатьох українських вчених-обліковців.

П.Л. Сук [1] виділяє "раціональність" як окремих принцип, і розуміє під ним пошук найбільш ефективних методів відображення інформації, при найменших витратах ресурсів. В.А. Шпак [2] називає оцінку об'єктів обліку за справедливою вартістю основним фактором дотримання принципу обачності, оскільки вона адекватно відображає у реальному часі економічні відносини суб'єктів ринкової економіки. С.Ф. Легенчук [3, 4] в працях "Сутність та види консерватизму в бухгалтерському обліку" та "Управлінські аспекти застосування консерватизму в бухгалтерському обліку" приходять до висновку, що консерватизм

(обачність) не може бути принципом обліку, оскільки він суперечить нейтральності, а тому не забезпечує виконання мети, яка ставиться перед бухгалтерським обліком. Дослідник пропонує вважати обліковий консерватизм концепцією управлінської політики. К.В. Безверхий [5] вважає створення резервів засобом, що забезпечує дотримання принципу обачності, зважаючи на те, що останній полягає в тому, що найбільш ліквідне майно підприємства у звітності повинно оцінюватися, виходячи з мінімальної вартості з двох оцінок: ринковій вартості або вартості придбання, а дебіторська заборгованість – у сумі ймовірного її отримання. Вплив принципу обачності на фінансові результати підприємства досліджує в своїй роботі В.Ф. Мервенецька [6]. Підходи до визначення принципу обачності в положеннях ГААР та МСФЗ є предметом дослідження Н.М. Головай [7]. В.О. Озеран та О.О. Паславська [8] концентрують свою увагу на прикладному аспекті використання принципу обачності при формуванні фінансових результатів автоспоживачами.

Вагомий внесок у дослідження принципів бухгалтерського обліку здійснили також такі вітчизняні науковці: Бутинець Ф.Ф., Голов С.Ф., Кучеренко Т.Є., Малюга Н.М., Озеран А.В., Петрук О.М., Пушкар М.С., Рабошук А.В. та інші.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою дослідження є теоретико-методологічне обґрунтування фундаментальних положень філософії наукової раціональності та її прикладне застосування як базового положення облікової доктрини. Виходячи з цього, цілями статті є:

- дослідити зміст поняття “наукова раціональність”;
- формалізувати основні властивості та обмеження наукової раціональності;
- виокремити базові передумови для досягнення раціональності в облікових судженнях;
- проаналізувати монологістичний та діалогістичний підходи до поняття раціональності в бухгалтерському обліку;
- сформулювати основні положення песимістичного, оптимістичного та реалістичного поглядів на результативність діяльності підприємств, виходячи з філософського трактування даних термінів;
- розробити матрицю взаємозв'язку підходів до пізнання дійсності із кінцевими результатами діяльності підприємств, які знаходять своє відображення в облікових категоріях та навести варіант її практичного використання;
- узагальнити результати проведеного дослідження.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Уявлення про обережність (раціональність) є невід’ємним елементом існування наукового мислення в системі координат “суб’єкт – засіб – об’єкт пізнання”.

Як вірно зазначає О.В. Сафонова, обережність не тотожна таким поняттям, як сумнів і стурбованість. Її можна охарактеризувати як емоційний еквівалент самосвідомості і розуму, мислення, які виростають з нього. Вона присутня і в емоційному переживанні, і у вольовому акті, при цьому не дозволяючи емоційному переживанню людини стати занадто тривалим і повністю злитися з предметом думки [9, с.508].

На сьогоdnішньому етапі історичного розвитку філософії, відшукати єдино правильне визначення раціональності не видається можливим.

Зміст цього поняття може бути зведено до:

- 1) сфер природної впорядкованості, відображеної в розумі;
- 2) способів концептуально-дискурсивного розуміння світу;
- 3) сукупності норм і методів наукового дослідження і діяльності [10, с.135].

А.І. Ракітовим раціональність розуміється як система замкнених і самодостатніх правил, норм і еталонів, прийнятих і загальнозначимих в рамках даного соціуму для досягнення соціально осмислених цілей [11, с.69]. Саме досягнення цілей вбачається багатьма філософами загальною характеристикою раціональності. Інша справа, що цілі різняться залежно від виміру (сегменту), в якому розглядається раціональність: психологічний, соціологічний, лінгвістичний, політичний, екологічний, економічний, технічний тощо. Професор В.Н. Порус зазначає, що взірцем раціональності в науці можна

вважати вирішення пізнавальних задач методами, які успішно зарекомендували себе і отримали теоретичне обґрунтування; в економіці – максимізацію прибутку, інтенсифікацію ринкових процесів, оптимальне задоволення вимог учасників ринку тощо за допомогою інструментів, теоретично обґрунтованих і перевірених на практичну успішність [12, с.25]. При цьому, цілепокладання і практика співвідносяться між собою як кінцевий результат і дія, спрямована на його досягнення. Як зауважують К. Узбек та О. Щетініна, розв'язання багатьох проблем у сфері чистої теорії є частиною роботи розуму з раціонального освоєння дійсності, або виявлення невіршуваних парадоксів, антиномій, часом прогалин в строгості і обґрунтованості суджень, підсумків і висновків. Однак істинним може бути лише цілісна, в даному випадку іманентна єдність теоретично-практичного відношення до дійсності. Ось чому раціональний метод пізнання світу передбачає і моделювання раціональності практичних дій суб'єкта [13, с.60-61]. Погоджуємось з Т. Лешкевичем, який вважає: “Якщо діяльність з конструювання ідеальних об'єктів може сягати безкрайніх польотів фантазії, то наукова раціональність, тобто мисленнєве конструювання ідеальних об'єктів, яке визнає наука, обмежує дану свободу думки. Їй потрібні знання, придатні для практичного використання, а відповідно, вона визнає лише ті ідеальні об'єкти і процедури, які безпосередньо або опосередковано, актуальні або потенційно пов'язані з практичною значимістю для життєдіяльності людей” [10, с.136]. Такий, багато в чому формалізований підхід, бере свій початок в класичному трактуванні німецьким соціологом М. Вебером раціональності в сенсі методичного досягнення певної практичної цілі шляхом все більш точного розрахунку адекватних для цього засобів [14, с.66]. Такі засоби (способи, методи, прийоми) наукового бачення і організація на основі цього дослідження формують методологію, від якої напряду залежить успіх вирішення проблем, які постають перед дослідником. Сам же ж дослідник зіштовхується з необхідністю постійного коригування власних дій з врахуванням певних обмежень (непередбачені обставини, навколишнє середовище, культура, політичні фактори тощо), які слід враховувати для забезпечення максимальної адекватності обраного підходу навколишнім реаліям. Американський економіст Г. Саймон навіть вводить в лексикон термін “обмежена раціональність” – напівсильна форма раціональності, яка передбачає, що суб'єкти в економіці прагнуть діяти раціонально, проте у дійсності мають таку можливість лише в обмеженому ступені [15].

Відповідно, виходячи з формалізованого трактування раціональності, остання стосовно облікової науки володітиме такими властивостями:

- наявність наукового методологічного базису;
- чіткість встановлених цілей;
- практична спрямованість і значимість;
- наявність обмежуючих факторів, в т.ч. нормативного характеру.

Німецький філософ К. Хюбнер стверджує: “Інтуїтивно з раціональністю пов'язані уявлення про можливість пізнання, обґрунтованість, послідовність, ясність і загальну прийнятність” [16, с.220]. Автор пропонує п'ять форм раціональності: семантична інтерсуб'єктивність, емпірична інтерсуб'єктивність, логічна інтерсуб'єктивність, операційна раціональність та нормативна раціональність.

Екстраполяція філософських поглядів К. Хюбнера на облікову площину дає розуміння основних передумов для досягнення раціональності:

- поняття, які використовуються в практиці бухгалтерського обліку повинні бути зрозумілими і однозначними. Це не виключає наявності наукової дискусії щодо тих чи інших термінів, висування нових трактувань певних понять, критики окремих дефініцій, однак в подальшому вони повинні бути затверджені в якості загальноприйнятих для усунення заплутаності та неприпустимості їх довільного трактування;

- результати господарських операцій повинні спиратися на емпіричні факти, які підтверджують правильність бухгалтерських висновків. Значною проблемою в сучасному обліку є наявність об'єктів, які присутні виключно на папері та приховування окремих фактів господарського життя. Саме тому, особливо важливим є симбіотичне функціонування

підсистем обліку і контролю, а особливо тих форм останнього, які базуються на безпосередньому спостереженні, такі як інвентаризація, хронометраж;

- будь-яка бухгалтерська дія повинна базуватися на ланцюжку послідовних логічних висновків. Логічна обґрунтованість правильності прийнятого рішення є фундаментом наукової раціональності в сфері бухгалтерського обліку;

- відображення в обліку тих чи інших господарських операцій базується на сукупності дій, послідовність яких розуміється всіма однозначно. Така строга формалізація зменшує суб'єктивізм особистісного ставлення до тих чи інших операцій. Наприклад, неможливо відобразити на рахунках обліку певний об'єкт, спочатку не визнавши та не оцінивши його. Така схема є операційно обґрунтованою, ґрунтується на певному еталонному зразку, мінімізує суб'єктивний вплив виконавця і забезпечує дотримання принципу раціоналізму;

- законодавчі принципи та бухгалтерська етика забезпечують нормативне регулювання бухгалтерського обліку і також розглядаються як обґрунтування раціональності.

Американський філософ Х. Патнем зазначає, що в філософії науки були запропоновані дві основні концепції раціональності:

1) логіко-позитивістська – ототожнює раціональність з використанням наукового методу, який задається переліком інституалізованих норм верифікації;

2) історична – раціональність залежить від специфічних норм кожної конкретної культури.

На думку дослідника, обидві ці концепції є хибними. Задавшись ціллю формулювання такого розуміння раціональності, яке не було б пов'язане з визнанням незмінного поза історичного органону і в той же час не означало б культурного релятивізму, Х. Патнем співвідносить поняття раціональності з системою цінностей, які існують у суспільстві [17, с.136-137].

Н. Решер висловлює категоричну тезу, яка полягає в тому, що обрати яку-небудь альтернативу не більш раціонально, ніж будь-яку з її конкурентів. Логічним наслідком цього стало заперечення ідеї раціональності як такої: "Реально взагалі не існує такого об'єкта, як раціональність, її ідея є помилковою і оманливою. Причина того, що всі альтернативи є раціонально еквівалентними, міститься в тому факті, що раціональність – пусте поняття" [18, с.35].

Справді, один бухгалтер обираючи конкретний метод амортизації основних засобів, обґрунтовує доцільність використання в практичній діяльності саме його, в той час як інший бухгалтер, обираючи інший метод також вважає свій вибір раціональним, наводячи свої аргументи. Тож чи не заперечує відсутність єдино правильного рішення ідею раціональності як такої? Так, але лише у випадку прийняття монологістичного підходу до поняття раціональності. Таке трактування у сучасному світі видається утопічним, оскільки не допускає існування декількох рівноцінних ідейних позицій. Попри це, монолізм міцно укоренився в свідомості вітчизняних бухгалтерів, які часто звикли сприймати підходи, викладені у законах, нормах, рекомендаціях, подекуди навіть в аналітичних коментарях, як єдино правильні і беззаперечні. Діалогічність раціоналізму в обліковій сфері впливає з двох взаємозв'язаних передумов:

1) обґрунтованість власної позиції;

2) відповідальність за прийняті рішення.

Обґрунтованість формується як похідна від двох змінних: конструктивного потенціалу людини та її здатності до сприйняття інших, подекуди відмінних від власної, позицій. Погоджуємось із професором В.С. Швирьовим, який вважає, що сучасне конструктивне розуміння реальності може виходити лише із заперечення монологістичної ідеології, з визнання різних конкуруючих між собою на рівних ідейних позицій, кожна з яких відкрита для критики, не претендуючи на безумовну правоту [19, с.108]. Відповідальність повинна убезпечити людину від відчуття всюдозволеності, дисциплінувати її, забезпечити розуміння нею можливих наслідків неправильно прийнятих рішень. Проте, саме висока відповідальність часто є причиною, яка спричиняє бажання бухгалтера діяти за наперед

встановленим однозначним алгоритмом, здійснюючи набір послідовних чітко окреслених операцій (таким чином передоверивши прийняття навіть найпростіших рішень іншим особам), що перетворює його в простого виконавця.

Відмова від монологізму і визнання багатьох конкуруючих підходів, що підтверджують поліфундаменталізм, інверсійність, принципову відкритість систем, розгалужену графіку їх опису, супроводжується запереченням принципів редуccionізму, елементаризму, лінійності. В новий, розширений об'єм поняття “раціональність” включені індукція, невизначеність, евристика та інші, нетрадиційні для класичного раціоналізму, прагматичні характеристики, наприклад користь, зручність, ефективність [10, с.138].

Провівши ґрунтовне дослідження робіт класиків облікової науки, таких як Е.С. Хендріксен та М.Ф. Ван Бреда, Ф. Найт, З. Рахман та А. Шеремет, Дж. Сігел та Дж. Шім, М. Кутер, Р. Вереккіа та В. Гай, С.Ф. Легенчук [4, с.99] наводить такі твердження, які пояснюють причину застосування принципу консерватизму в бухгалтерському обліку: 1) песимізм бухгалтерів нейтралізує завищений оптимізм менеджерів та власників; 2) бухгалтери повинні протистояти природному оптимізму підприємця; 3) консерватизм може бути гарним фоном для оптимізму підприємців; 4) при підготовці фінансових звітів краще бути песимістом (і занижувати прибуток), ніж оптимістом (і перевищувати його), щоб не підводити довіру користувачів звітів; 5) більшість бухгалтерів вважають, що при складанні фінансової звітності песимізм краще оптимізму; 6) консервативні правила бухгалтерського обліку накладають значні обмеження на менеджерів, які бажають маніпулювати підвищенням чистих активів.

В цьому випадку ми зустрічаємося з двома протилежними поглядами – песимістичним та оптимістичним, а в проміжку між ними, – однією із можливих спроб їх примирення, – реалізмом.

Джерелом крайньої ступені песимізму є філософія А. Шопенгауера, згідно якого індивід – лише безсильний об'єкт всеохоплюючого процесу. Будь-який спротив лише посилює його муки, оскільки потуги вирватися з кола без особистісної волі приречені на невдачу. Однак, як це не парадоксально, саме песимізм, будучи причиною матеріалістичного відношення до світу, лежить в основі раціоналізму. Вічне прагнення досягнення якої-небудь бажаної цілі, спричиняє до виникнення нової потреби, як тільки ціль досягнуто. На цьому будується людський прогрес. Саме тому раціональний песимізм та реалізм є найбільш продуктивними сателітами людської діяльності, оскільки здатні приносити необхідний результат, ґрунтуючись не лише на волі, але й розумі людини.

Оптимізм в розумінні Г. Лейбніца базується на тому, що світ гармонійний, доцільний, розумно побудований, і в ньому все має своє призначення. Жити в ньому легко й приємно, якщо керуватися розумом, який здатен осягнути достовірні, загальні та необхідні істини, а також дати рекомендації, що слід робити. Абсолютизація оптимізму, на противагу песимізму, виходить з передумови, що всі існуючі проблеми можна не лише вирішити за допомогою цілком конкретних процедур, але й зробити це найбільш оптимальним чином. Раціональний же ж оптимізм, хоча й допускає наявність проблем (таке собі “метафізичне зло” в економічному сенсі), однак вирішення їх вбачає в знятті невизначеностей науковими засобами з обов'язковим розвитком подій за сприятливим сценарієм.

Оптимізм і песимізм як основні чуттєві підходи до пізнання дійсності накладені на наукову площину раціональності в облікових дослідженнях формують різноманітне відношення до можливих варіантів результату діяльності як сукупності фактів господарського життя, які є об'єктом пізнання в бухгалтерському обліку (рис. 1).

Суто в геометричному сенсі, чим більша частка очікуваних результатів серед можливих, тим більша ймовірність настання подій як позитивного так і негативного кшталту. Водночас, зауважимо, що наукові дослідження в сфері економіки завжди тяжіють до реалізму (контур I). Навіть якщо події розгортаються за найбільш оптимістичним чи песимістичним сценарієм, зважаючи на відносність (безупинність поряд з дискретністю) часу і простору, на якомусь етапі цей варіант перетвориться для нас в реалістичний. Спроба

порушити рівновагу цієї системи завжди наштовхується на ефект пристосованості (адекватного реагування) до впливу зовнішніх чинників, коли вона знову повертається в стабільний стан, однак уже з новими детермінантами реальності.

Підходи до пізнання дійсності	Результати подій/діяльності					
	Максимально позитивні	Позитивні	Позитивно-негативні	Негативно-позитивні	Негативні	Максимально негативні
Абсолютний оптимізм						
Оптимізм						
Раціональний оптимізм						
Раціональний реалізм						
Раціональний песимізм						
Песимізм						
Абсолютний песимізм						

 - очікування

 - реальність

 - контур ймовірності настання подій (I – висока; II – середня; III – низька)

Рис. 1. Матриця можливої оцінки фактів господарського життя залежно від філософських підходів до пізнання дійсності

Джерело: власна розробка

Скажімо, якщо отримано емпіричні докази того, що на підприємстві в середньому погашається 60-70% дебіторської заборгованості, ніщо не заважає розглядати варіант, коли цей відсоток зросте до 95. Мусимо погодитись, що таке можливо, хоча і ймовірність настання цієї події є мінімальною зважаючи на наявний досвід.

В той час як раціональність завжди містить наукове начало (існує навіть точка зору щодо близької спорідненості понять “раціональність” та “наукова методологія”), оптимізм/песимізм радше розглядають як варіанти розвитку подій, трактування їх наслідків, причому не обов’язково науково обґрунтовано. По суті розгляд оптимістичного сценарію стає в нагоді при оцінці можливостей діяльності, в той час як песимістичний – її загроза.

Принцип обережності (консерватизму) тісно пов’язаний із принципом нарахування та відповідності доходів і витрат, оскільки згідно останнього отримання прибутку не відображається у звітності до тих пір доки не набуде ознак цілком певної події (табл. 1).

В даному випадку ми виходимо з однозначності оцінки того чи іншого факту господарського життя в бухгалтерському обліку. Ми не можемо у звітності одночасно відображати доходи за методом нарахувань та касовим. Таким чином, ми визнаємо, що раціональнішою є одна методика (в даний час і за конкретних умов), однак не виключаємо існування іншої.

Таблиця 1

Прикладне застосування теоретичної моделі пізнання об'єктів бухгалтерського обліку на ділянці доходів від реалізації готової продукції

Варіант прогнозування розвитку подій	Характеристика	Практичне застосування при визнанні доходу від реалізації продукції		
		Момент визнання доходу	Ознака:	
			оптимізму	песимізму
Абсолютно оптимістичний	Побудова стратегії дій за принципом "все буде добре", який зазвичай має ірраціональну природу	Підписання контракту з покупцем	Всі необхідні ресурси є в наявності, контрагент – надійний, ніяких проблем із виробництвом, складуванням та доставкою продукції не передбачається	X
Оптимістичний	Існують суб'єктивні передумови отримання позитивного результату, не підтвержені емпіричними доказами	Оприбуткування готової продукції на склад	Продукція вже виготовлена, небезпеки порушення умов договору з покупцями немає, умови доставки узгоджені	X
Раціонально оптимістичний	Незважаючи на існування певних ризиків, ймовірність позитивного результату висока, що підтверджується науковими методами	Оприбуткування готової продукції на склад (за наявності активного ринку)	Продукція вже виготовлена, її якість не викликає сумнівів, попит на неї стабільний (у будь-який час можна знайти зацікавлених покупців, навіть якщо наявні контракти будуть порушені), доставка забезпечена	X
Раціонально реальний	Ймовірність настання негативних та позитивних наслідків приблизно рівна, однак всі можливості і загрози оцінено та враховано	Доставка готової продукції замовнику (метод нарахувань)	Продукція відвантажена і прийнята замовником, зауваження до якості та доставки немає, платоспроможність покупця не викликає сумнівів (або розрахунки відбуваються за передоплатою)	
Раціонально песимістичний	Існує можливість настання негативних подій, тому стратегію діяльності слід вибудовувати виходячи з цього факту	Отримання грошових коштів (касовий метод)	X	Ймовірність непогашення дебіторської заборгованості можна оцінити з досвіду роботи з конкретними дебіторами, однак така оцінка все одно буде з певним рівнем допуску

Продовження табл. 1

Песимістичний	Можливість отримання негативних результатів – суттєва, в основному під дією сил, що мало піддаються науковому прогнозуванню, існує потреба в максимальному резервуванню ресурсів	Відшкодування всіх виробничих витрат	X	Дохід визнається лише після того як відшкодовані всі витрати, пов'язані з його отриманням, існує висока ступінь невпевненості щодо погашення дебіторської заборгованості
Абсолютно песимістичний	Негативний результат неминучий, це лише питання часу, тому все, що можна зробити – це максимально зменшити можливі втрати	Завершення терміну дії права на повернення	X	Існує ймовірність повернення значної частини реалізованої готової продукції (в т.ч. через неналежну якість)

Джерело: власна розробка

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Використання постнекласичного підходу до трактування раціонального песимізму в бухгалтерському обліку передбачає розширення поля осмислення цього об'єкту дослідження з врахуванням: соціального аспекту (відмінність у розумінні раціональності в межах окремих соціумів), варіативності (відходу від догматичності щодо встановлення меж раціональності та врахування можливості існування кількох незалежних міркувань, кожне з яких може бути вірним за певних умов), персоналістичного спрямування (результат діяльності апіорі не може бути ідеальним, оскільки мисленнєвий процес багато в чому залежить від людської особистості, а тому схильний до помилок), прикладного застосування (теоретичні здобутки повинні підтверджуватися корисністю на практиці), відкритістю системи (наукова раціональність в обліку не може бути замкнутою, оскільки постійно потрапляє під вплив факторів, на зразок законодавчих норм, етики, політичної кон'юнктури тощо і повинна певним чином трансформуватися відповідно до них).

Матеріалізм економіки з її прагненням до обґрунтованого об'єктивізму наштовхує на думку про пріоритетність побудови системи обліку, як забезпечувальної складової управлінського процесу, на засадах раціонального песимізму. Це убезпечить менеджерів від прийняття рішень, базованих на завищених очікуваннях.

Список використаних джерел

1. Сук, П.Л. Принципи бухгалтерського обліку [Текст] / П.Л. Сук // Науковий вісник НУБіП України. Серія : Економіка, аграрний менеджмент, бізнес. — 2011. — Випуск 168 (1). — Доступно також з мережі Інтернет : <http://elibrary.nubip.edu.ua/13248/1/11slp.pdf> (дата звернення 05.10.14). — Назва з екрана.
2. Шпак, В.А. Організація фінансового обліку [Текст] / В.А. Шпак // Вісник ЖДТУ. Економічні науки. — 2010. — № 4 (54). — С.204—206.
3. Легенчук, С.Ф. Сутність та види консерватизму в бухгалтерському обліку [Текст] / С.Ф. Легенчук // Вісник ЖДТУ. Економічні науки. — 2009. — №2 (48). — С.68—76.
4. Легенчук, С.Ф. Управлінські аспекти застосування консерватизму в бухгалтерському обліку [Текст] / С.Ф. Легенчук // Вісник ЖДТУ. Економічні науки. — 2009. — №3 (49).

- С.96—103.
5. Безверхий, К. Принципы бухгалтерского обліку та їх вплив на обліково-звітну інформацію підприємства [Текст] / К. Безверхий // Галицький економічний вісник. — 2012. — № 6 (39). — С.76—92.
  6. Мервенецька, В.Ф. Вплив принципу обачності на фінансові результати підприємства [Текст] / В.Ф. Мервенецька // Облік і фінанси АПК. — 2008. — № 4. — С. 162—168.
  7. Головай, Н.М. Принципи і якісні характеристики фінансової звітності відповідно до міжнародних та вітчизняних стандартів обліку [Текст] / Н.М. Головай // Вчені записки Кримського інженерно-педагогічного університету. Сер. Економічні науки. — 2012. — Вип. 33. — С. 136—140.
  8. Озеран, В.О. Використання облікових принципів у процесі формування фінансових результатів автогосподарств [Текст] / В.О. Озеран, О.О. Паславська // Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку. — 2012. — №721. — С. 195—199.
  9. Сафонова, О.В. Осторожность как принцип мышления: предварительное понимание и сфера проявления [Текст] / О.В. Сафонова // Известия Российского государственного педагогического университета им. А.И. Герцена. — 2007. — №40. Т.16. — С. 507—510.
  10. Лешкевич, Т. Философия науки: традиции и новации [Текст] / Т. Лешкевич. — Учебное пособие для вузов. — М. : Издательство “ПРИОР”, 2001. — 428 с.
  11. Ракилов, А.И. Рациональность и теоретическое познание [Текст] / А.И. Ракилов // Вопросы философии. — 1983. — № 11. — С. 68—81.
  12. Порус, В.Н. Многомерность рациональности [Текст] / В.Н. Порус // Философия и социальные науки. — 2010. — №1. — С. 24—29.
  13. Узбек, К. Проблемы современного рационализма [Текст] / К. Узбек, Е. Щетинина // Наука. Религия. Суспільство. — 2010. — №3. — С.56—66.
  14. Вебер, М. Хозяйственная этика мировых религий : Попытка сравнительного исследования в области социологии религии. Введение [Текст] / М. Вебер. Избранное. Образ общества. — М. : Юрист, 1994. — 704 с. — (Лики культуры).
  15. Simon, H.A. Administrative Behavior [Текст] / H.A. Simon. 2nd ed. — New York: Macmillan, 1961. — 421 p.
  16. Хюбнер, К. Истина мифа [Текст] / К. Хюбнер. — М. : Республика, 1996. — 448 с. — (Мыслители XX века).
  17. Макеева, Л.Б. Философия Х. Патнэма [Текст] / Л.Б. Макеева. — М.: ИФРАН, 1996. — 190 с.
  18. Решер, Н. Границы когнитивного релятивизма [Текст] / Н. Решер // Вопросы философии. — 1995. — № 4. — С. 35—54.
  19. Швырев, В.С. Рациональность в современной культуре [Текст] / В.С. Швырев // Общественные науки и современность. — 1997. — №1. — С. 105—116.

Рассмотрен принцип осмотрительности (рационального пессимизма) бухгалтерского учета с точки зрения постнеклассического философского течения научной рациональности. Предложена модель взаимосвязи подходов к познанию действительности с конечными результатами деятельности предприятия.

Модель адаптирована к потребностям бухгалтерского учета на примере доходов от реализации продукции.

Ключевые слова: научная рациональность, принцип бухгалтерского учета, оптимизм, пессимизм, реализм, консерватизм, осмотрительность.